

БОРБИТЕ НА БЪЛГАРИТЕ В ИЗТОЧНА ТРАКИЯ В НАЧАЛОТО НА 20 ВЕК (По материали от Иван Орманджиев)

Проф. д-р Милен Куманов, Десислава Костадинова

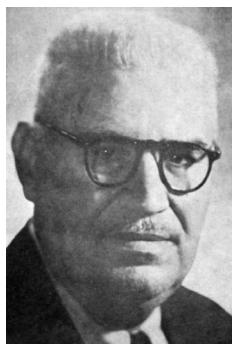

**Иван
Орманджиев**

Може би защото е роден в Лозенград, тракийският въпрос се превръща не само в съдба, но и в кауза за Иван Орманджиев. Втората причина, която подхранва трайния му интерес към проблемите на Тракия, е обстоятелството, че е школуван историк.¹

На трето, но не и по значение, място идва фактът, че той не е само пасивен зрител на борбите на тракийските българи, но взема и активно участие в тях.

В това отношение Ив. Орманджиев може да се сравнява с някои други свои съвременници като Константин Петканов, Анастас Разбойников и особено Христо Силянов. Всеки един от тях оставя трайна диря и като революционен деец, и като

**Константин
Петканов**

**Анастас
Разбойников**

**Христо
Силянов**
изследовател на тракийското
революционно движение.²

За разлика от тях Ив. Орманджиев прави и нещо друго – той не се задоволява само със задачата да изследва едни или други моменти от живота и борбите на тракийските българи, но полага немалко усилия да издирва и документи по тракийския въпрос. В това отношение той се нарежда и до проф. Любомир Милетич, който, както е известно, издава цяла поредица от спомени на видни дейци на македонското и тракийското революционно движение, без оглед на това кое от разпитаните от него лица е принадлежало към едно или друго течение на това движение.³

Едва ли е необходимо да се изтъква, че именно като историк Ив. Орманджиев е отдавал изключително важно значение на документалната база, без която на практика е немислимо изследването не само на тракийския, но и на всеки друг исторически проблем. Затова е използвал всеки удобен момент, когато е било възможно, да се занимава с такава дейност. Началото ѝ поставя също в периода между двете световни войни, като издава своя известен четиритомник „Приноси към въстаническото движение в Одринско в края на XIX и началото на XX в.“⁴

Значимостта на тези публикации се предопределя от две важни обстоятелства: първият, че събираните документи и материали е извършено така да се каже по „горещите следи на събитията“, за които до началото на Втората световна война е имало много живи участници в тях, и вторият, че са събирани от човек, който не само има подходящата за случая историческа подготовка, но и сам е отличен познавач на тези събития. В резултат на тази дългогодишна събирателска дейност Ив. Орманджиев ни е оставил крупно документално богатство, без познаването на което никой изследовател на борбите на тракийските българи в края на XIX и началото на XX в. не може да мине.

Ив. Орманджиев е съзнавал твърде ясно значимостта на извършената събирателска дейност. Поради тази причина той продължава своите усилия в тази насока и в периода след края на Втората световна война, когато условията за този род дейности са неблагоприятни по две съществени причини – малкото останали живи

**Проф. Любомир
Милетич**

участници в тракийското движение за посочения период и индиферентността на официалната по онова време историопис, която насочва своето главно внимание към свършено други проблеми – профсъюзни движение, стачни борби в България и най-вече дейността на БКП както до 9 септември 1944 г., така и след тази преломна дата.

В личния му архив, намиращ се в Българския исторически архив на Националната библиотека „Св.св. Кирил и Методий“, е съхранена огромна документация, извлечена от няколко фонда, съхранявани в същия архив на Националната библиотека, от която той успява да издаде една малка част в едно от най-авторитетните издания на българската историческа наука, каквото е „Известия на Института за история при БАН“, в началото на 60-те години на миналия век. Доколкото се простират нашите сведения, тази публикация общо взето почти не е използвана от изследователите на тракийския въпрос. Това е и главната причина, която ни подтикна да насочим вниманието и да посочим нейната значимост като източник за борбите на тракийските българи в началото на ХХ в.

Хронологическите рамки на публикацията обхващат времето от 1904 до 1907 г., когато както македонското, така и тракийското революционно движение изживяват твърде тежък период, предизвикан от потушаването на Илинденско-Преображенското въстание от 1903 г. Тогава в Одринския вилает на преден план излиза фигурата на Лазар Маджаров, който, както е добре известно, влиза в тракийското движение в края на ХІХ в. Дейността му е съсредоточена в Лозенград, където е назначен за главен учител от Българската екзархия. Застава начело на местния революционен

Лазар
Маджаров

комитет и пристъпва към изграждане на мрежа от революционни комитети в околните селища. Поради опасност да попадне в ръцете на османските власти, през 1899 г. минава в нелегалност и става професионален революционер. Съпровожда Гоце Делчев при обиколката му в Одринско през 1900 г. и от този момент е вече и един от най-близките му съратници.

По онова време Лозенградският край е разтърсен от известната **Керемидчиоглуова афера**, която рефлектира твърде силно върху

организациите на ВМОРО в Източна Тракия.⁵ Ликвидирането ѝ от османските власти е съпроводено със залавянето и заточаването на 16 български първенци от Бунархисар. Други 20 души са принудени да търсят спасение чрез бягство в пределите на българското княжество. Между спасилите се е и **Христо Настев** – районен ръководител в Бунархисар.⁶

Ударът е извънредно силен, тъй като ВМОРО се оказва безсилна да възобнови своята дейност в този район през следващите две години. Обстановката се нормализира благодарение на една чета, възглавена от Л. Маджаров.⁷ През април 1902 г. Маджаров участва в Пловдивския конгрес на ВМОРО,⁸ на който е избран за войвода на Лозенградския революционен район. Той е делегат и на конгреса на Петрова нива (лятото на 1903 г.), на който е избран за член на Главното ръководно боево тяло. По време на Илинденско-Преображенското въстание е войвода на чета.

След въстанието разгръща активна дейност за укрепване на ВМОРО в Родопите и Западна Тракия. На конгреса на Одринския революционен окръг във Варна в 1904 г. е избран за член на Задграничното представителство на Одринско.⁹ Колкото и значима да е ролята на Л. Маджаров, той не е единствената фигура, която направлява революционното движение на източнотракийци. В началото на XX в. особена активна дейност сред тях разгръщат и редица други дейци, чиито имена днес са по-малко известни не само на българската общественост, но и на самите изследователи на тракийския въпрос в разглеждания период. Сред тях са Павел Тенев Ковачев, роден в Свиленград, – преподавател по педагогика в Одринската българска мъжка гимназия „Д-р Петър Берон“ и в същото време касиер на Одринския окръжен революционен комитет; Янаки Гочев Вълчанов, роден в Харманли – учител в Любимец и пунктов началник на Тракийската организация. В началото на века изпълнявал важната мисия на връзка между Одринския окръжен революционен комитет и Върховния комитет в София; Петър Васков; Бойко Чавдаров, роден в с. Домуздере, Дедеагачко, учител в с. Раклица, Лозенградско, който известно време преди Младотурската революция действал като войвода в Дедеагачкия район. Не на последно място сред тях е и Георги Попоаянов, роден в с. Дерекьой, Малкотърновско, учител в Малко Търново и заедно с това секретар на Одринския революционен комитет.

Подбраните от Ив. Орманджиев документи разкриват отношенията между тези лица, както и кореспонденцията, която те са водили с Л. Маджаров и други революционни дейци. Осветляват се отделни моменти от тракийското движение преди и след провеждането на Втория конгрес на организацията във Варна (декември 1904 г.). Особено значим документ представлява генералното пълномощно, което Окръжното ръководно тяло в IV революционен окръг дава на Л. Маджаров в качеството му на ревизор с право да ревизира делата на всички ръководители и войводи на чети в окръга и да предлага мерки за подобряване дейността на окръга.¹⁰

Доколкото се простират нашите сведения, такава длъжност във ВМОРО е предоставяна само на Гоце Делчев, от поднесената от Ив. Орманджиев документация научаваме, че с такива функции е бил натоварен и Л. Маджаров. Това обстоятелство ни задължава да обърнем по-голямо внимание на посочената длъжност. Знаем много добре, че първите ръководители на ВМОРО са се учили от опита на нашите революционни дейци от времето на Възраждането и в много отношения са следвали техния пример и прийоми. Това обаче не в никакъв случай не е ограничавало и тяхната собствена организационна дейност – да прокарат и нещо ново в тази насока, щом потребностите на организацията са го налагали.

За разлика от БРЦК в Букурещ (през 70-те години на XIX в.) ВМОРО се създава в Солун в началото на 90-те години на същото столетие, но при свършено други политически условия. Л. Каравелов не е имал практическата възможност да обикаля революционните комитети не само в Българско, но и тези, намиращи се в пределите на Румъния. Той е разчитал главно на печатната дейност, която осъществявал чрез двата вестника „Свобода“ и „Независимост“.

Ръководителите на ВМОРО също не са отричали ролята на печата. С оглед ускоряването на революционното движение на българите в пределите на Османската империя на тях са им били потребни и други помощни средства, едно от които е било именно ревизорският институт. Той предоставял на ръководството възможност за установяване на непосредствени контакти с местните дейци на организацията не само за да се контролира и направлява тяхната дейност, но и да бъдат подпомагани в конкретната им практическа работа, тъй като по-голямата част от тях са били учи-

тели, годни за легална, но не и нелегална дейност, която е свързана с много рискове.

На второ място документалната колекция на Ив. Орманджиев хвърля светлина и по друг един важен въпрос – отношението на управляващите към дейността на тракийци в началото на XX в. По онова време на власт в Княжеството е било правителството на генерал Рачо Петров. Той е известен повече като военен деец, проявил се особено много по време на Сръбското-българската война 1885 г.¹¹ (11. По-подробно за него виж Пеев, П., „Генералът Рачо Петров“, С., 1940). По-късно се включва и в политическия живот на страната. Взема активно участие в свалянето на Стефан Стамболов от министър-председателския пост през май 1894 г., когато като военен министър смазва опита на привърженици на последния в столицата да принудят княза да не приема оставката му.

По ирония на съдбата в началото на XX в. Рачо Петров застава начело на второто стамболовистко правителство, като не е дори член на Стамболовата партия, и заема този пост от май 1903 до октомври 1906 г., с която се нарушава следосвобожденската традиция начело на правителството да застава партийният лидер. Тази практика не нещо ново в политическия живот на Княжеството. Тя е въведена от княз Фердинанд в края на XIX в., когато той поставя начело на правителството не лидера на партията, от която то произлиза, а друго лице. Такъв случаят с управлението на радославистите през 1899-1900 г., когато вместо Рачо Петров назначава за министър-председател Димитър Греков, бивш лидер на стамболовистите, но от 1897 г. оттеглил се от политическа дейност, а след него и Тодор Иванчов, който, макар и член на радославистката партия, с много по-нисък ранг от други лица в близкото обкръжение на д-р В. Радославов.¹² Илюстрация за интереса на българската дипломация към тракийското движение, когато на власт в страната ни е правителството на генерал Р. Петров, е един поверителен рапорт на Георги Стоев – управляващ Българското търговско агентство в Одрин (от 26 януари 1905 г.),¹³ до генерал Рачо Петров, който е заемал и поста на министър на външните работи в своя кабинет.¹⁴

Поверителният характер на рапорта показва, че той е предназначен само за служебно ползване от българското правителство. Поради тази причина в него са изложени доста негативни факти за дейността на войводата Таню Николов, който впоследствие ще

играе видна роля в подпомагане дейността на българската армия по време на Балканските (1912-1913 и Първата световна война (1915-1918 г.) и като един от ръководните дейци на Вътрешната тракийска революционна организация, убит след края на Втората световна война от комунистическата власт не само заради сложната си и противоречива дейност, но и заради близките му контакти с цар Фердинанд.¹⁵

Дейността на тракийци от Одринския край е наблюдавана отблизо и от Българската екзархия в Цариград. За това говори едно писмо от Одринската митрополия до Екзархията (от 30 май 1905 г.), в което се съобщава за извършено предателство от някой си Яни Стойков, в резултат на което са предадени на османската власт 21 селяни от с. Гьокчебенар, Одрински вилает; други 17 от с. Долно Дуванли, сред които и свещеник, както и лица, живеещи в селата Вълук, Нова махала, Арнауткьой, Мерамли, Каяджик, Голям Дервент, Малък Дервент, Тахтаджик, Башклисе, Манастир, Калайджидере, Денизлер, Лефатджилер, Съчанли, Чадърли, Домуздере, Чадърли, Чобанкьой, Чамерен, Енийой, Доганхисар (родното място на Капитан Петко войвода), Балъккьой, Турбалъккьой, Чокманово, Левочево, Фере, Бинилий, Алвандее, Малко Гърново, Пенека, Мустафа паша (дн. Свиленград) и др. Общият брой на задържаните възлиза на 218, сред които 9 свещеници и 6 жени. От осъдените получават смъртни присъди 7 души. Между тях е и свещеникът от с. Голям Дервент. На 101 г. затвор са осъдени свещеникът от с. Каяджик и други 3 лица от с. Левочево.

Изнесените факти показват, че става дума за извънредно голям удар на османските власти над тракийското движение в Одринско в средата на първото десетилетие на XX в., за което почти нищо не се говори в съществуващата литература. За нов удар върху дейността на тракийските българи в Одринско говори в свое писмо споменатият по-горе български търговски агент в Одрин – Г. Стоев, до Григор Начович, по онова време български дипломатически агент в Цариград.¹⁶ В документацията на Ив. Орманджиев са попаднали и писма, които засягат въпроса за отношението на управляващите в София към тракийското революционно движение. От особено важно значение в тази насока е писмото на Петър Васков до Янаки Гочев от 14 август 1905 г., в което изрично се изтъква: „Това, което искаш, пише първият на своя приятел в Харманли,

едва ли ще може да се направи, *защото правителството има особени възгледи спрямо Одринско. Те не искат да има чети там*“ (курсивът е на автора на писмото). След което добавя: „*Одринският въпрос тук е български въпрос. По дипломатически ред смятат да го решат*“¹⁶

Това известие е от изключително важно значение, тъй като показва позицията на българското правителство по тракийския въпрос в средата на първото десетилетие на XX в. Посочената констатация отговаря на действителните факти. Наистина кабинетът на Р. Петров заема пасивна позиция, която датира още от 1903 г., когато избухва и Илинденско-Преображенското въстание, спрямо което то също е принудено да заеме такава. Това е направено под силното давление на западните велики сили, които по никакъв начин не желаят действия, целящи нарушаването на целостта на Османската империя. Току-що излязла от неуспешната си война срещу Япония, Русия на свой ред не е в състояние да помогне на българите, както стори това след поражението на Априлското въстание от 1876 г.¹⁷

Особен интерес заслужава и писмото на Г. Стоев, адресирано лично до министър-председателя Р. Петров (7 август 1906 г.). В него авторът разкрива боричканията между ВМОРО и БМОК, които всъщност начеват още с появата на върховистката организация в средата на 90-те г. на XIX в.,¹⁸ като не крие, че те вредят на освободителното дело на българите в пределите на Османската империя.

Днес от дистанцията на времето към дейността и на двете организации може да се подходи по-обективно. Очевидно е, че всяка една от тях е искала да има първенстващо положение, изтласквайки другата на втори по-заден план. Споровете, които са съществували между тях, са били главно по тактически въпроси: как да се води борбата срещу османската власт. По отношение на крайната цел – премахването на османското владичество в европейските предели на империята, наложено по силата на Берлинския диктат от 1878 г., между тях няма никакво друго различие. **Това е важното, това е същественото.** От тази гледна точка и двете организации имат своето място в историята на освободителното движение в Македония и Одринско от Освобождението от 1878 г. до Балканските войни 1912-1913 г.

Бележки:

1. За първи път този термин се използва за проф. Марин Дринов, който единствен от нашите възрожденски просветни дейци има академично образование .

2. **Петканов, К.** Белият вятър на Странджа. Избрани творби. С., 1983; от историческото наследство на Анастас Разбойников привличат вниманието ни следните публикации: „Обезбългаряването на Западна Тракия 1919-1924 г. с, 2 изд. 1941; Кешанска околия. Поселищен и етнографски принос. – Известия на Археологическия институт и музей, 1963 т.6, с.49-59; Из борбите на българската народност в Тракия. – Известия на Тракийски научен институт, 1970, т.12, с.255-282; Миналото и Свиленград. История на града до 1913 г. С., 1990; Христо Силянов оставя трайна диря най-вече със своето мемоарно съчинение „Спомени от Странджа. Бележки по Преображенското въстание в Одринско. С., 1994 .

3. Вж **Милетич, Л.** Въстаническото движение в Югозападна Македония (до 1904 г.). По спомени на Славейко Арсов. С., 1925; Милетич, Л. Към борбите в Югозападна Македония (Кичевско, Битолско, Леринско, Преспанско, Дебърско). По спомени на Лука Джеров и др. С., 1926; Милетич, Л. Борбите в Костурско и Охридско (до 1904 г.). По спомени на Ив. Попов и др. С., 1926; Милетич, Л. Солунският атентати заточениците във Фезан. По спомени на Павел Н. Шатов. С., 1927; Милетич, Л. Спомени на Дамян Груев, Борис Сарафов и Иван Гарванов. С., 1927; Милетич, Л. Спомени на ГЪОРО Петров. С., 1927; Милетич, Л. Движението отсам Вардара и борбите с върховистите. По спомени на Яне Сандански и др. С., 1927; Милетич, Л. В Македония и Одринско. Спомени на Михаил Герджиков. Първият Централен комитет на ВМРО. Спомени на Хр. Татарчев. С., 1928; Милетич, Л. Освобдителната борба в Костурско (до 1904 г.) По спомени на Пандо Кляшев. С., 1928.

4. Вж **Орманджиев, Ив.** Принос към въстаническото движение В Одринско (1896-1903) I. Георги Кондолов и дейността му в Странджанското въстание. С., 1927; Орманджиев, Ив. Борбата в Бунархисарския айон. С., 1928; Орманджиев, Ив. Революционното движение в Малкотърновския район. С., 1933; Орманджиев, Ив. Освобдителното движение в Лозенградския район. С., 1941.

5. По-подробно за нея вж Приноси към историята на въстаническото движение в Охридско” (1896–1903). Борбата в Бунархисарския район (с 13 образи). Съставил Иван Пандалеев Орманджиев. Издава Тракийският върховен изпълнителен комитет. София, 1929, с. 152.

6. Кратки бележки за него вж **Николов, Борис Й.** Вътрешна македоно-одринска революционна организация. Войводи и ръководители

(1893-1934). Биографично-библиографски справочник, С., 2001, с.113 – 114).

7. Вж **Орманджиев, Ив.** Приноси към историята на въстаническото движение в Охридско” (1896–1903). Борбата в Бунархисарския район (с 13 образи). . С., 1929, с. 152.

8. По-подробно за него вж **Караманджуков, Христо.** „Западнотракийските българи в своето културно-историческо минало с особен поглед към тяхното политико-революционно движение“, С., 1934, с. 80 – 81)

9. Кратки бележки за него вж **Николов, Борис Й.** Вътрешна македоноодринска революционна организация. Войводи и ръководители (1893-1934). Биографично-библиографски справочник, С., 2001, с. 95 – 96.

10. **Орманджиев, Ив.** Документи за българското националноосвободително и революционно движение в Тракия след Преображенското въстание през 1903 г. – Известия на Института за история, 1962, т.11, с.174, 175)

11. По-подробно за нея вж **Пеев, П. Генералът Рачо Петров.** С., 1940).

12. Вж **Ташев, Т.** Министрите на България 1879-1999. С., 1999,с.563-564)

13. Навярно е заемал този пост за кратко време след Георги Кожухаров, назначен със същия ранг в Одрин от 18 януари 1904 г. Вж Матеева, М. Консулските отношения на България 1879-1986 г. Справочник.С., 1988, с.113....

14. Вж **Ташев, Т.** Министрите на България 1879-1999. С., 1999,с.363-364

15. По-подробно вж **Печилков, Андрей. Таню Николов,** Смолян 1993;. Таню Николов (1873 – 1993). Научна конференция. Доклади и съобщения, Хасково, 1993. Бурулянова, Даниела. Войводата Таню Николов – царят на Родопа, в: Сборник „Международна конференция 90 години Балканска война“, Кърджали 2002, с. 458 – 470. Тзавела, Христофор. „Дневник на костурския войвода Лазар Киселинчев“, С., 2003, с.33.

16. Вж за него: **Матеева, М.** История на дипломатическите отношения на Българи. С., 2005,с.690.

17. **Орманджиев, Ив.** Българското националноосвободително и революционно движение в Тракия след Преображенското въстание през 1903 г., с.183.

18. По-подробно вж **Александров, Е.** Дипломация на втория стамболовистки режим. . В: История на българите. Т.IV. Българската дипломация от древността до наши дни. С., 2003, с.286-289.

18. **Орманджиев, Ив.** Цит. съч., с.198.